

2. Գասպարյան Յու.Ա. Սոցիոլոգիա /Ընդհանուր հիմնախնդիրներ/, Եր., «Լիմուշ» հրատ. 2019, 310 էջ:
3. Գևորգյան Վ. Հայաստանը միգրացիոն խնդիրների խաչմերուկում, Եր., «Անտարես», 2016, էջ 373:
4. Սահակյան Կ.Ա. Հայրական դպրոցի սոցիալ-հոգեբանական առանձնահատկությունները, / ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. 21, Գյումրի, 2024:
5. Սեդրակյան Ս. Ա., Ընտանիքի հոգեբանություն, Եր., «Ուրարտու» համալսարան, 2023:
6. Сапогова Е.Е. Экзистенциально-психологический анализ старости, // Культурно-историческая психология, 2011. Том 7. № 3. С. 75–81.
7. <https://oimurschool.ru/hy/biznes/vzaimosvyaz-zhiznennoi-udovletvorennosti-i-zhiznestoikosti/>

ԷԹՆՈՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ

DOI: 10.52971/3045-3038-2024.2-185

Արմենուհի Սարգսյան

Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի
Գյումրու մասնաճյուղ

Ամփոփում

Էթնիկ հոգեբանության մեթոդաբանությունը ամենաընդհանուր պատկերացումներն են այս գիտության գաղափարական դիրքերի, ճանաչողության հիմնական օրենքների և կոնկրետ էթնիկ համայնք-

ների ներկայացուցիչների ազգային հոգեբանական բնութագրերի ըմբռնման վերաբերյալ: Էթնիկ հոգեբանության մեթոդաբանությունը որոշվում է իր առարկայի յուրահատկությամբ. մարդկանց ազգային հոգեբանական բնութագրերը հաջողությամբ ուսումնասիրելու համար պետք է ճիշտ պատկերացնել դրանց բովանդակությունը, ձևավորման և գործելու ձևերը, հարաբերությունները սոցիալական գիտակցության այլ տարրերի հետ: Միայն ազգային հոգեկանի զարգացման իրական առանձնահատկությունների և օրինաչափությունների իմացությունն է օգնում որոշել այդ մեթոդները և օգտագործել այն տեխնիկան, որոնց օգնությամբ այն կարելի է արդյունավետորեն ուսումնասիրել:

Բանալի բառեր՝ էթնոհոգեբանություն, մեթոդ, տեխնիկա, կատեգորիա, բնավորություն, ընկալում:

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ МЕТОДОЛОГИИ ЭТНОПСИХОЛОГИИ

Арменуи Саргсян

Гюмрийский филиал Ереванской государственной
консерватории им. Комитаса

Аннотация

Методология этнической психологии представляет собой наиболее общее понимание идеологических позиций этой науки, основных закономерностей познания и национальных психологических особенностей представителей конкретных этнических общностей. Методология этнической психологии определяется спецификой ее предмета. Для того чтобы успешно изучать национальные психологические осо-

бенности людей, необходимо правильно представлять себе их содержание, формирование и функционирование, эффективно изучать взаимоотношения с другими элементами общественного сознания.

Ключевые слова: *этнопсихология, метод, прием, категория, характер, восприятие.*

ON SOME PROBLEMS OF THE METHODOLOGY OF ETHNOPSYCHOLOGY

Armenuhi Sargsyan

Gyumri Branch of Yerevan Komitas State Conservatory

Abstract

The methodology of ethnic psychology represents the most general understanding of the ideological positions of this science, the basic laws of cognition and national psychological characteristics of representatives of specific ethnic communities. The methodology of ethnic psychology is determined by the specifics of its subject. In order to successfully study the national psychological characteristics of people, it is necessary to correctly imagine their content, formation and functioning, and effectively study the relationship with other elements of public consciousness.

Key words: *ethnopsychology, method, technique, category, character, perception.*

Նախաբան

Էթնոհոգեբանության՝ որպես գիտելիքի ինքնուրույն ճյուղի առարկան տարբեր էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչների հոգեկանի դրսևորման և գործունեության ինքնատիպության ուսումնասիրությունն է: Սակայն այս գիտությունը, ինչպես արդեն ընդգծվեց,

ձևավորվել է իր բովանդակության և այն հիմնական երևույթների վերաբերյալ տարբեր տեսակետների ազդեցության տակ, որոնք պետք է ուսումնասիրի: Բացի այդ, գործածության մեջ է մտել տերմինաբանությունը՝ փոխառված մարդկանց առօրյայից, որը շատ հաճախ չունի հստակ սահմանված իմաստ և չի կարող ճշգրիտ նկարագրվել գիտական և հոգեբանորեն:

Երկար ժամանակ էթնիկ հոգեբանության ընդհանուր ընդունված կատեգորիան առօրյա կյանքից բխող հոգեբանական կառուցվածքի հասկացությունն էր: Ընդ որում, փոխառված լինելով, այն դեռևս չի լցված իրական բովանդակությամբ: Ազգի հոգեբանական կազմավորում» հասկացությունը բավականին դժվար է օպերատիվ սահմանել: Ուստի, էթնոհոգեբանության մեջ մի շարք փորձեր են արվել գտնել այս հայեցակարգին համարժեքներ, որոնք ավելի մատչելի կլինեն էմպիրիկ հետազոտություններում օգտագործելու համար: «Ազգային բնավորություն», «ազգային ինքնագիտակցություն», պարզապես «ազգային հոգեբանություն» հասկացությունները օգտագործվում են որպես «ազգի հոգեբանական կազմավորման» հոմանիշներ: Սակայն շատ նման հասկացությունների ներդրումը չի բարելավում իրավիճակը և միայն ներմուծում է անընդունելի տերմինաբանական անհամապատասխանություն:¹

Օգտագործելով այս մեկ դիտողության օրինակը, որը շատ առումներով ճիշտ է արտացոլում էթնիկ հոգեբանության կատեգորիկ ապարատի հետ կապված իրավիճակը, հստակ տեսանելի է մեթոդաբանական միջադեպը, որին բախվում է այս գիտությունը: Էթնոհոգեբանական երևույթների էությունն ու բովանդակությունն ուսումնա-

¹ Королев, С. И. Вопросы этнопсихологии в работах зарубежных авторов. Москва, 1970, с. 25.

սիրելու և հասկանալու համար հատուկ հետազոտություններ օգտագործելու փոխարեն, այնուհետև դրա հիման վրա կառուցելու դրանց կառուցվածքի ճիշտ հայեցակարգը, վերջինս, առանց բավարար հիմքերի, նախօրոք մղվում է «կոշտ» սխեմայի: ազգի հոգեբանական կազմը», որի բովանդակությունը պարզվում է ամորֆ, անորոշ, հակասական:

Այդ իսկ պատճառով էթնոհոգեբանական երևույթների կառուցվածքը, երբ լցված է կոնկրետ բովանդակությամբ, դեռևս ենթարկվում է երկու միտումների ազդեցությանը. Դրանցից առաջինն այն է, որ այս կառույցի տարրերի համակարգը ներառում է բաղադրիչներ, որոնց մասին պատկերացումները փոխառված են ընդհանուր և սոցիալական հոգեբանությունից՝ որոշակի ազգի ներկայացուցիչների բնավորություն, խառնվածք, զգացմունքներ, կամք և այլն: Երկրորդ ուղղությունը ներառում է ազգային հոգեկանի որոշակի ընդհանուր և հատուկ առանձնահատկությունների, մարդկանց ազգային բնավորության ուսումնասիրությունը, որոնք կազմում են էթնոհոգեբանական երևույթների դրսևորման բովանդակությունը և ձևերը:

Մեր կարծիքով, երկու միտումներն էլ արժանի են լուրջ վերաբերմունքի և պետք է հաշվի առնվեն: Միննույն ժամանակ, դրանք դեռ բավականաչափ ընկալված չեն և կարծես թե գոյություն ունեն միայնցից անկախ: Իրականում նրանց կարելի է «աշխատել» ընդհանուր գործի շահերից ելնելով, քանի որ նրանք չեն ժխտում իրականում գոյություն ունեցող, դրսևորվող և մարդու կողմից ճանաչված ազգային հոգեբանական բնութագրերը:

Դա կարելի է անել, եթե, ճիշտ մտածելով ելակետային դիրքերը, գոյություն ունեցող գաղափարները միավորենք մեկ ամբողջության մեջ: Իսկապես, առաջին տենդենցի շրջանակներում հիմնականում նշվում է էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչների հոգեբանու-

թյան համակարգաստեղծ տարրերի առկայություն՝ ազգային խառնվածք, ազգային բնավորություն և այլն: Վերջիններիս գործելաձևն ինքնին ենթադրում է նրանց ներսում կոնկրետ բաղադրիչների՝ ենթահամակարգերի առկայություն՝ ազգային բնավորության և խառնվածքի գծեր, որոշակի ազգային զգացմունքներ և այլն: վերապահումներ, տեղավորվում են առաջին տենդենցի ենթահամակարգային տարրերի շրջանակում:

Մեկ այլ բան այն է, որ դրանք մեկ հիմքի վրա դասակարգելը շատ դժվար է, քանի որ երկու դեպքում էլ անունները փոխառված են ընդհանուր հոգեբանության հոգեբանական երևույթների մասին ընդհանրացնող հասկացությունների զինանոցից՝ կենտրոնանալով դրանք կազմող բազմազան բաղադրիչների դրսևորման վրա. էմոցիոնալ, ճանաչողական, կամային և այլն: Բոլոր նման հակասությունները կվերացվեն, եթե գիտական շրջանառության մեջ մտցնենք էթնիկ հոգեբանության հիմնական կատեգորիան՝ ազգային հոգեբանական բնութագրերը, ինչը թույլ է տալիս, մի կողմից, այդ բնութագրերն ինքնին լինել. հետագայում բացահայտվել է կախված հոգեբանական երևույթների դասից, որոնք առաջացնում են դրանք: Կարելի է խոսել, օրինակ, մոտիվացիոն-ֆոնային, ինտելեկտուալ-ճանաչողական, հուզական, կամային և հաղորդակցական ազգային-հոգեբանական բնութագրերի մասին:

Մյուս կողմից, ազգային-հոգեբանական բնութագրերը հասարակական գիտակցության և սոցիալական գոյության մեջ փաստացի առկա սոցիալ-հոգեբանական երևույթներ են, որոնց առկայությունը պարտավոր են ճանաչել և՛ սոցիոլոգիան, և՛ ազգագրությունը, քանի որ այս երկու գիտություններն էլ նշում են էթնիկական գոյությունը. Հասարակության տարբեր խմբերի եզակի բնութագրերը, պետք է

համաձայնեն և իրականությանը համապատասխանեն այդ խմբերի ներկայացուցիչների հոգեբանական բնութագրերի գործունեությանը:

Նկատենք, որ և՛ սոցիոլոգիան, և՛ ազգագրությունը արձանագրում և նույնիսկ որոշ չափով ուսումնասիրում են տարբեր համայնքների հոգեկանի յուրահատկությունը: Ազգային հոգեբանական բնութագրերը միևնույն ժամանակ գործում են որպես հոգեկանի համընդհանուր հատկությունների գործունեության հատուկ ձև:

Միևնույն ժամանակ, թվում է, թե ավելի ճշգրիտ է «ազգային հոգեբանական բնութագրեր» եզրույթը: Սա չի նշանակում, որ բոլոր ազգագրական խմբերի հիմնական ուշադրության կենտրոնում միայն ազգերն են, որոնք, որպես էթնիկ համայնքների տեսակներ, առաջացել են պատմական զարգացման համեմատաբար ուշ փուլում: Ընդհակառակը, մենք հավատարիմ ենք այն տեսակետին, ըստ որի «ազգային հոգեբանական բնութագրեր» հասկացությունն իր անվան մեջ պետք է արտացոլի բոլոր էթնիկ խմբերի, և ոչ միայն ազգերի հոգեբանության զարգացման ամենաբարձր աստիճանը: Ուսումնասիրել այս հատկանիշները նշանակում է բացահայտել ցանկացած էթնիկ խմբի ներկայացուցիչների հոգեկանի էական բնութագրերը, տեսնել, առաջին հերթին, նրա ազգայինը, այսինքն. վերջնական ձևավորված, և ոչ էթնիկական առանձնահատկություն, քանի որ վերջինս չի ենթադրում որոշակի համայնքին բնորոշ ինքնատիպության ընդհանրացման ամենաբարձր մակարդակ:

Եվ վերջապես, անհրաժեշտ է հիշել ազգային հոգեբանական հատկանիշների ևս երկու հատկանիշ, որոնք կարևոր են դրանց գործնական ընկալման համար. Մի կողմից, ազգային հոգեբանական հատկանիշների նկատմամբ արտոնյալ ուշադրությունը չի նշանակում, որ ժողովուրդների հոգեբանության մեջ գերակշռում են էթնոսպեցիֆիկ գծերը: Ընդհակառակը, դրանք հիմնված են նույն համա-

մարդկային հոգեբանական հիմքի վրա: Մյուս կողմից, որոշակի ժողովրդի ազգային հոգեբանության ինքնատիպությունը արտահայտվում է ոչ թե որոշ յուրահատուկ հոգեբանական գծերով, այլ դրանց տարբերակված համադրությամբ՝ մարմնավորված նրա պատմական ավանդույթներում, որոնք նախատեսում են մարդկանց արձագանքների և վարքագծի որոշակի ձևեր: սոցիալականացման:

Այսպիսով, էթնոհոգեբանությունը գիտություն է, որն ուսումնասիրում է մարդկանց՝ որպես կոնկրետ էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչներ, զարգացման օրինաչափությունները և ազգային հոգեբանական բնութագրերի դրսևորումները և դրանք միայնացից տարբերելը: Այն իր հերթին սոցիալական հոգեբանության ճյուղ է և հիմնված է ոչ միայն հոգեբանների, այլև սոցիոլոգների, ազգագրագետների և փիլիսոփաների կողմից իրականացված հետազոտությունների վրա: Մարդկանց ազգային հոգեբանական բնութագրերը իրականում գոյություն ունեն, ակտիվորեն գործում և հետազոտողների կողմից հստակ ճանաչված սոցիալական գիտակցության երևույթներ, որոնք ունեն իրենց հատուկ հատկությունները, դրսևորման եզակի մեխանիզմները և մեծ ազդեցություն ունեն մարդկանց վարքի և գործունեության վրա:

Էթնիկ հոգեբանությունը և այն ներկայացնող գիտնականները զբաղվում են կիրառական հետազոտություններով, որոնք, կախված նրանից, թե ով է այն իրականացնում, կարող է լինել երկու տեսակի. Նախ՝ հոգեբաններն ուսումնասիրում են մարդկանց՝ որպես կոնկրետ էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչների փաստացի ազգային հոգեբանական բնութագրերը՝ անկախ նրանից՝ դրանք բնածին են, թե ձեռք բերված անհատի սոցիալականացման ընթացքում, ինչպես նաև դրանց դրսևորման և գործելու օրինաչափությունները: Ազգային հոգեբանական բնութագրերը ձևավորվում են ինչպես ֆիլոգենետիկ,

այնպես էլ օնտոգենեզում, ինչը նշանակում է, որ դրանք ամենասանմիջական կապն ունեն մարդու հոգեկանի ընդհանուր զարգացման հետ: Հատուկ հոգեբանների կողմից էթնիկ հոգեբանության հնարավոր հետազոտության ոլորտների ընդհանուր ցանկը պետք է արտացոլի ավանդական հոգեբանական դասակարգումը, ներառյալ ինտելեկտուալ և ճանաչողական գործընթացները, հուզական և կամային երևույթները, մարդկանց փոխազդեցության և վարքի խմբային ձևերի հոգեբանական յուրահատկությունը, ինչպես նաև ազգային հատուկ ձևերը: կարիքները, հետաքրքրությունները և արժեքային կողմնորոշումները:

Երկրորդ՝ սոցիոլոգներն ու ազգագրագետներն իրականացնում են հիմնականում էթնոմշակութային հետազոտություններ: Նրանց թեման ոչ թե իրական ազգային հոգեբանական բնութագրերի ուսումնասիրությունն է, որը որոշ մարդկանց տարբերում է մյուսներից, այլ մշակութային կարիքների և ավանդույթների ազգային եզակիությունը, վարքագծի սոցիալական կարծրատիպերը և կոնկրետ էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչների կյանքը:

Սովորաբար գոյություն ունի մեթոդաբանության երեք մակարդակ՝ ընդհանուր, հատուկ և անհատական: Ընդհանուր մեթոդաբանությունը տալիս է առավել ճիշտ և ճշգրիտ պատկերացումներ օբյեկտիվ աշխարհի զարգացման ամենաընդհանուր օրենքների, դրա եզակիության և բաղկացուցիչ բաղադրիչների, ինչպես նաև էթնիկ հոգեբանության կողմից ուսումնասիրվող այն երևույթների տեղի և դերի մասին: Թվարկենք հոգեբանական գիտության հիմնական մեթոդաբանական հայտնի դրույթները.

- մեզ շրջապատող աշխարհը նյութական է (բաղկացած է նյութից);

- նյութը առաջնային է, իսկ գիտակցությունն ու հոգեկանը երկրորդական են.
- տարբեր տեսակի նյութեր գտնվում են շարունակական շարժման, զարգացման և փոխազդեցության մեջ.
- նյութի շարժումն ու փոխազդեցությունը որոշում են բոլոր սոցիալ-հոգեբանական երևույթների (ներառյալ ազգային հոգեբանական երևույթները) և մարդկանց սոցիալական (ազգային) գործունեության որակական առանձնահատկությունները.
- փոխազդեցությունը շարժման և զարգացման օբյեկտիվ, ունիվերսալ ձև է, որը որոշում է ցանկացած նյութական համակարգի, ներառյալ սոցիալական (էթնիկ) խմբերի գոյությունը և կառուցվածքային կազմակերպումը.
- մարդկության պատմության մեջ փոխազդեցությունը եղել է ողջ գոյության ծագման և հետագա զարգացման սկզբնական ձևը, մարդկանց ողջ կյանքը՝ որպես բարձր կազմակերպված կենդանի էակներ՝ նրանց և շրջակա իրականության միջև կապերի տարբեր ձևերի ընդարձակ համակարգով.
- միայն մարդու ֆիզոգենետիկ էվոլյուցիայի ընթացքում է նրա փոխազդեցությունը այլ անհատների հետ վերածվել մարդկանց լիարժեք, բազմամակարդակ և բազմաֆունկցիոնալ համատեղ գործունեության.
- մարդկանց փոխազդեցության արդյունքում ծնվում է «սոցիալական» ամեն ինչ, այսինքն. հասարակական (ներառյալ ազգային) հարաբերությունները.
- Բազմաթիվ սոցիալական հարաբերությունների բնույթն ու բովանդակությունը մեծապես որոշվում են հենց փոխազդեցության առանձնահատկություններով և հանգամանքներով, դրա գործընթա-

- ցում կոնկրետ մարդկանց հետապնդած նպատակներով, ինչպես նաև հասարակության մեջ նրանց զբաղեցրած տեղով և դերով.
- սոցիալական հարաբերությունների բոլոր տեսակները թափանցում են իրենց հերթին մարդկանց հոգեբանական հարաբերությունները, այսինքն. սուբյեկտիվ կապեր, որոնք առաջանում են նրանց իրական փոխազդեցության արդյունքում և ուղեկցվում են դրանց մասնակից անհատների տարբեր հուզական և այլ փորձառություններով (հավանություններ և հակակրանքներ).
 - անհատների նյութական և հոգևոր կյանքի, նրանց պատմական զարգացման արդյունքում ձևավորվում է մարդկանց սոցիալական (այդ թվում՝ ազգային) գիտակցությունը, որը նրանց սոցիալական գոյության, սոցիալական և հոգեբանական հարաբերությունների արտացոլումն է.
 - սոցիալական գիտակցությունը, մարդկանց սոցիալական և հոգեբանական հարաբերությունները ենթակա են համակողմանի ուսումնասիրության և ըմբռնման հոգեբանական գիտության կողմից մշակված հատուկ հետազոտական մեթոդների և տեխնիկայի օգնությամբ:¹

Հատուկ մեթոդաբանությունը կամ ինքնին էթնիկ հոգեբանության մեթոդաբանությունը թույլ է տալիս վերջինիս ձևակերպել սեփական (ներգիտական) օրենքներն ու օրինաչափությունները՝ կապված իր կողմից ուսումնասիրվող երևույթների ձևավորման, զարգացման և գործելու յուրահատկության հետ: Էթնիկ հոգեբանության հատուկ մեթոդոլոգիան ընդհանուր առմամբ հոգեբանական գիտության մեթոդաբանական սկզբունքներն են,

¹ Андреева Г. М. Социальная психология. “Аспект Пресс”, Москва, 1980, с. 12.

որոնցով նա պետք է առաջնորդվի ազգային հոգեբանական երևույթները վերլուծելիս:

Դետերմինիզմի սկզբունքը ցույց է տալիս ազգային հոգեբանական բնութագրերի պատճառականությունը սոցիալական և այլ, ներառյալ ընդհանուր հոգեբանական գործոններով, որոնք ազդել են որոշակի էթնիկ համայնքի ձևավորման գործընթացի վրա, որոնք որոշում են դրանց գործունեության և դրսևորման առանձնահատկությունները: Այդ իսկ պատճառով կոնկրետ էթնոհոգեբանական երևույթը ճիշտ ընկալելու համար անհրաժեշտ է հասկանալ դրա առաջացման կոնկրետ պատճառներն ու պայմանները:

Գիտակցության և գործունեության միասնության մեթոդական սկզբունքը էթնոհոգեբանությանը զինում է էթնոհոգեբանական երևույթների դրսևորման էության ճիշտ ըմբռնմամբ՝ կախված գործունեության որոշակի տեսակի օրինաչափություններից, որոնցում ներգրավված է ազգային համայնքի ներկայացուցիչը: Մի կողմից, ակնհայտ է, որ կոնկրետ գործունեության ընդհանուր օրինաչափությունները նմանություններ են առաջացնում դրա իրականացման սուբյեկտների հոգեբանության դրսևորման մեջ: Մյուս կողմից, ազգային ինքնագիտակցությունը, լինելով յուրաքանչյուր ժողովրդի համար իր ծագմամբ եզակի, նույն տարբերությունն է ներմուծում բուն գործունեության տարրերի, ձևերի և արդյունքների մեջ:¹

Անձնական մոտեցման սկզբունքը պահանջում է ազգային հոգեբանական ցանկացած հատկանիշ ուսումնասիրելիս հաշվի առնել, որ դրանց կրողը միշտ, առաջին հերթին, կոնկրետ անձնավորություն է և, երկրորդ, որոշակի էթնիկ համայնքի ներկայացուցիչ՝ իրենց բնորոշ զգացմունքներով, մտքերով, փորձառություններով. և այլն: Հե-

¹ Карлов В. В. Этнокультурные процессы новейшего времени. Москва, РАН, 1993, с. 52.

տևաբար, պետք է անընդհատ հիշել՝ յուրաքանչյուր մարդու հոգեբանության մեջ կա և՛ անձնական, և՛ ազգային առանձնահատկություն, որն արտահայտվում է դրա համակցման միասնությամբ և անհամապատասխանությամբ:

Մենք կարող ենք խոսել էթնիկ հոգեբանության և իր սեփական մեթոդաբանական սկզբունքների առկայության մասին, ինչպիսիք են, օրինակ, մարդկանց ազգային հոգեբանական բնութագրերի վերլուծության իմացաբանական մոտեցման սկզբունքը: Իմացաբանական մոտեցումը կենտրոնանում է մեկ ազգի կամ ժողովրդի զարգացման գործընթացների սոցիալ-պատմական եզակիության մանրակրկիտ ուսումնասիրության և համեմատության վրա, ի տարբերություն մյուսների, սովորեցնում է մեզ տեսնել նրանց հոգեբանության մեջ առանձնահատուկի դրսևորումը որպես բնական համադրության արդյունք: հայտնի տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական, մշակութային և հոգեբանական գործոնների ազդեցությունը:

Բացի այդ, անհրաժեշտ է հաշվի առնել էթնոլոգիական գործոնները հաշվի առնելու սկզբունքը: Դրանք հասկանալիս կարևոր է առաջնորդվել ժողովրդագրական և վիճակագրական օրինաչափություններով, որոնց նրանք ենթարկվում են իրենց զարգացման ընթացքում՝ դրանով իսկ ազդելով մարդու հոգեբանության վրա:

Պետք է հիշել նաև ազգերի հոգեբանական բոլոր բնութագրերի հարաբերականության, յուրաքանչյուր էթնիկ խմբի հոգևոր զարգացման հարցում նրանց ներկայացուցիչների իրավահավասարության և փոխադարձ հարգանքի սկզբունքը, որը գիտնականներին ուղղորդում է լինել բավականին զգույշ իրենց հետազոտության արդյունքները վարելիս և ենթադրում է հրաժարվել կոնկրետ

ժողովուրդների էթնիկ հոգեկանի յուրահատկությունները հակադրելուց և բացարձակացնելուց:¹

Ի վերջո, էթնիկ հոգեբանության մասնավոր մեթոդաբանությունը տարբեր երևույթների ուսումնասիրման մեթոդների, մեթոդների, տեխնիկայի, մեթոդների և տեխնիկայի մի շարք է, որոնք կազմում են որոշակի գիտության կողմից դրա վերլուծության առարկան և առարկան: Մեթոդը սովորաբար հասկացվում է որպես որոշակի երևույթի ըմբռնման հիմնական միջոց, իսկ մեթոդաբանությունը մեթոդաբանական և տեխնիկական տեխնիկայի մի շարք է, որոնք փոփոխում են տվյալ մեթոդը իրենց ինքնատիպությամբ, հետևողականությամբ և փոխկապակցվածությամբ:

Մեթոդները, ի տարբերություն մեթոդի, որն իր բնույթով ավելի ունիվերսալ է, միշտ կապված է կոնկրետ էթնոհոգեբանական երևույթի ուսումնասիրության հետ: Ազգային հոգեբանական որոշակի երևույթի ուսումնասիրման տեխնիկան սովորաբար նշանակում է որոշակի տեխնիկայի արդյունավետ օգտագործման հատուկ տեխնիկայի մի շարք (վիճակագրական վերլուծություն, տեղեկատվության հուսալիության մոնիտորինգ, քանակական բնութագրերի չափում և այլն):

Էթնիկ հոգեբանության կառուցվածքը ավանդաբար առանձնացնում է ստատիկ (երկարաժամկետ) և դինամիկ (կարճաժամկետ) բաղադրիչները: Երբ էթնոսի (էթնոգենեզի) պատմական զարգացման գործընթացում զարգացած հոգեկան երևույթները պահպանվում են երկար ժամանակ և ամրագրվում առանձին մարդկանց հոգեբանական բնութագրերում, ապա դրանք պատկանում են ստատիկ, կայուն բաղադրիչներին: Եթե հոգեկան երևույթները կարճաժամկետ

¹ Павленко В. Н. Факторы этнопсихогенеза. Харьков, 1993, с. 34.

են, հայտնվում են ու անհետանում կամ փոփոխվում, ապա դրանք համարվում են էթնոհոգեբանության դինամիկ բաղադրիչներ:¹ Ստատիկ բաղադրիչները ներառում են էթնիկ խմբի մտավոր կառուցվածքը և էթնիկ գիտակցությունը: Դինամիկ բաղադրիչները ներկայացված են էթնիկ զգացմունքներով և էթնիկ ճաշակներով:

Էթնիկ խմբի մտավոր կառուցվածքը էթնիկ համայնքի անդամների կողմից շրջապատող իրականության տարբեր ասպեկտների ընկալման և ըմբռնման հատուկ ձև է: Այն ստեղծվում է սերնդեսերունդ, և յուրաքանչյուր պատմական փուլ խոր հետք է թողնում դրավրա: Էթնոսի մտավոր կառուցվածքը բաղկացած է հետևյալ տարրերից.

- էթնիկ բնույթ;
- էթնիկ խառնվածք;
- էթնիկ ավանդույթներ և սովորույթներ:

Էթնիկ բնավորությունը արտացոլում է պատմականորեն զարգացած հոգեկան հատկությունների առանձնահատկությունները, որոնք տարբերում են մեկ էթնիկ խումբը մյուսից:²

Էթնիկ բնավորությունը միաժամանակ և՛ սպեցիֆիկ է, և՛ բնորոշ, քանի որ այն սերտորեն փոխկապակցված հոգեբանական որակների հատուկ հարաբերակցություն է, որը բնորոշ է ողջ մարդկությանը:

Նախ, հոգեբանական որակների առանձնահատկությունը դրսևորվում է որոշակի էթնիկ համայնքի ներկայացուցիչների ընկալման, զգացմունքների և վարքագծի կարծրատիպերում:

¹ Здравомыслов А. Г. Этнополитические процессы и динамика национального самосознания россиян. Социологические исследования. 1996. № 12.

² Королев, С. И. Вопросы этнопсихологии в работах зарубежных авторов. Москва, 1970.

Երկրորդ, կոնկրետ հոգեբանական որակներ, այսպես թե այնպես, գերակշռում են էթնիկ համայնքի ներկայացուցիչների մեծամասնության անձի կառուցվածքում: Ուսումնասիրել էթնիկ բնավորությունը՝ նշանակում է բացահայտել նրա առավել ընդգծված սոցիալ-հոգեբանական առանձնահատկությունները: Բայց այս հատկանիշներից ոչ մեկը, առանձին վերցրած, չի կարող բացարձակապես եզակի լինել: Եզակի է միայն էթնոսի բնավորության առանձնահատկությունների կառուցվածքը, և նրանում ներառված բոլոր տարրերը ընդհանուր են:

Էթնոսի մտավոր կառուցվածքի հաջորդ տարրը էթնիկ խառնվածքն է, այսինքն, էթնիկ բնավորության արտաքին արտահայտությունը: Էթնիկ խառնվածքը կախված չէ նյարդային համակարգի տեսակից: Մա կոնկրետ իրավիճակին արձագանքելու որոշակի չափանիշ է, որը բնորոշ է ոչ թե էթնիկ համայնքի յուրաքանչյուր ներկայացուցչի, այլ միայն նրա մեծամասնությանը:¹

Էթնիկական սովորություններն ու ավանդույթները նույնպես էթնոսի հոգեկան կառուցվածքի ստատիկ տարր են: Դրանք որոշվում են ոչ միայն օբյեկտիվ սոցիալական հարաբերություններով, այլև սերնդեսերունդ փոխանցվող սուբյեկտիվ գաղափարներով, ընկալումներով, հավատալիքներով, առասպելներով, լեգենդներով: Նորմերի և վարքագծի կանոնների մասին սուբյեկտիվ պատկերացումները օբյեկտիվացվում են սովորությունների և ավանդույթների տեսքով:

Էթնիկ սովորություններն այն կարգերն ու վարքագծի կանոններն են, որոնք առաջին հերթին ընդգրկում են կենցաղային հարաբերությունների ոլորտը: Սովորությունները հիմնված են սովորությունների վրա: Սերնդից սերունդ այդ սովորությունները համախմբվում են,

¹ Кон И. С. Социология личности. “Рипол Классик”, Москва, 1967, с. 214.

հղկվում, փորձարկվում գործնականում և կայուն ձև են ստանում: Էթնիկական ավանդույթներն ուղղված են մարդու հոգևոր աշխարհին, նրանք խաղում են սոցիալական հարաբերությունների կայունացնողի և վերարտադրողի դերը՝ այդ հարաբերությունների համար պահանջվող մտավոր որակների ձևավորման միջոցով: Ավանդույթները ուղղակիորեն և անուղղակիորեն ազդում են մարդու հոգեկան աշխարհի վրա: Ի տարբերություն ուղղակի ազդեցության, անուղղակի ազդեցության դեպքում մարդկային հատկանիշների ձևավորումը տեղի է ունենում առօրյա հարաբերությունների կարգի կազմակերպման համաձայն, որից շեղումը դատապարտվում է հասարակական կարծիքի կողմից:

Էթնիկ հոգեբանության մեկ այլ ստատիկ բաղադրիչ էթնիկ գիտակցությունն է:

Էթնիկական գիտակցությունն ունի բարդ կառուցվածք. Ըստ էթնիկ համայնքի ներկայացուցիչների գիտակցության կողմնորոշման չափանիշի՝ իրենց կամ այլ համայնքների նկատմամբ այն կարելի է բաժանել երկու տեսակի.

1. էթնիկ ինքնագիտակցություն, որը ներառում է սեփական էթնիկ համայնքի ընկալումը, ներկայացումը և ըմբռնումը.
2. այլ էթնիկ խմբերի իրազեկում, այսինքն՝ այլ էթնիկ համայնքների առանձնահատկությունների ընկալում, ներկայացում և ըմբռնում:

Էթնիկ ինքնագիտակցությունը որոշակի էթնիկ համայնքին պատկանելու գիտակցումն է, էթնիկ գոյության գիտակցված արտացոլումը:

Էթնիկ ինքնագիտակցությունը էթնոհոգեբանության ամենակայուն տարրն է, քանի որ այն ձևավորվում է ընդհանուր ծագման, լեզվի, մշակույթի և ապրելակերպի հիման վրա նույնիսկ պարզունակ

համայնքային համակարգի պայմաններում, քանի որ գոյություն ունի էթնոսի ինքնագիտակցությունը:¹

Իր զարգացման ընթացքում էթնիկ ինքնագիտակցությունն անցնում է մի քանի փուլով:

1. Ազգային զգացմունքների գիտակցում, սեփական էթնիկ խմբի նույնականացման և այլ էթնիկական համայնքներից տարբերելու սկզբնական փուլ, «մեզ» և «նրանց» հակադրելը:
2. Սեփական էթնիկ պատկանելության գիտակցում, էթնիկ նույնականացման ձևավորում.
3. Որոշակի ազգային արժեքներին և ընդհանուր շահերին նվիրվածության գիտակցում: Այս փուլում սկսում է ձևավորվել էթնոլոգիական ինքնագիտակցությունը:

Էթնոլոգիական ինքնագիտակցությունը էթնոսոցիալական համայնքին որպես սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական կազմակերպության պատկանելության գիտակցումն է. սա ազգամիջյան հարաբերությունների համակարգում սեփական համայնքի տեղի և դերի գիտակցումն է, սեփական մշակույթի ինքնության և եզակիության գիտակցումը. դա բարդ սոցիալական աշխարհում սեփական տեղի ըմբռնումն է: Ի տարբերություն ֆիլոգենետիկորեն կայուն էթնիկ ինքնագիտակցության, որը էթնոսի պատմության մեջ ոչ մի վայրկյան չի ընդհատվում, էթնոլոգիական ինքնագիտակցությունը դիսկրետ է: Դիսկրետ բնույթը նշանակում է, որ էթնոգենեզի որոշակի փուլում էթնիկ համայնքը հրատապ կարիք ունի ստեղծելու սեփական հասարակությունը, սեփական պետականությունը: Այդ անհրաժեշտության ակտուալացումը արթնացնում է էթնոլոգիական ինքնագիտակցու-

¹ Здравомыслов А. Г. Этнополитические процессы и динамика национального самосознания россиян. Социологические исследования. 1996. № 12, с. 56.

թյունը և ստիպում էթնիկ խմբի ամենաակտիվ ներկայացուցիչներին տեսականորեն հիմնավորել անկախ պետություն ստեղծելու և այդ ուղղությամբ քաղաքական գործելու անհրաժեշտությունը:

Ուստի էթնոլոգիական ինքնագիտակցությունը ձևավորվում է ոչ թե սովորական գիտակցության, այլ տեսական մակարդակում: Հիմա անդրադառնանք էթնիկ հոգեբանության դիսամիկ բաղադրիչներին՝ էթնիկ զգացմունքներին և էթնիկական ճաշակներին:

Էթնիկ զգացմունքները սերտորեն կապված են էթնիկական գիտակցության հետ. Արտահայտելով մարդկանց հուզական վերաբերմունքը իրենց էթնիկ համայնքի և նրա շահերի, ինչպես նաև այլ էթնիկ խմբերի և նրանց շահերի նկատմամբ՝ էթնիկ զգացմունքները միշտ ունեն որոշակի պատմական բովանդակություն: Նրանց ձևավորումը որոշվում է երկու խմբի գործոններով:¹

Նախ՝ էթնիկ խմբի կյանքի ժամանակակից տնտեսական և քաղաքական պայմանները: Էթնիկ զգացմունքների արտահայտման աստիճանի վրա հիմնականում ազդում են ազգամիջյան հարաբերությունները, պատերազմները, ազգային էքսպանսիան, տնտեսական ճգնաժամերը և ազգային զարգացման գաղափարները:

Երկրորդ՝ ժողովրդի պատմական անցյալը:

Էթնիկ ճաշակը կոռեկտության, նորմալության, գեղեցկության, բարոյականության և սոցիալական վարքագծի նորմերի գնահատումն է, որը որոշվում է էթնիկ խմբում երկար ժամանակահատվածում տեղի ունեցող երևույթների առանձնահատկություններով:

Այս երևույթները էթնիկ խմբում զարգացնում են արտաքին աշխարհի գնահատման որոշակի ձև, հստակ չափանիշներ, որոնք հնարավորություն են տալիս նկատել և բացահայտել այլ էթնիկ

¹ Андреева, Г. М. Социальная психология. Москва, “Аспект Пресс”, 1980, с. 47.

խմբերի ներկայացուցիչներից թաքնված հատկանիշներ: Նման չափանիշների հիման վրա էթնիկ համայնքում ձևավորվում է ազգային մշակույթ:

Էթնիկ ճաշակները չափանիշ են հանդիսանում մարդու ընկալման և շրջապատող իրականության նկատմամբ վերաբերմունքի համար: Նրանք հակադրված չեն համընդհանուր մարդկային ճաշակներին, այլ ներկայացնում են մարդկության բոլոր ճաշակներից կազմված մի համալիր: Իրական կյանքում այն, ինչ համամարդկային է, դրսևորվում է ազգային ձևով, հետևաբար, համամարդկային մշակույթը ազգային մշակույթի շրջանակներից դուրս գոյություն չունի:

Պատկերավոր ասած՝ մարդկության քաղաքակրթության ողջ մշակույթը մի հսկայական պատկերասրահ է, որի պատերին կախված են ազգային մշակույթների եզակի կտավներ:

Եզրահանգում

Էթնիկ հոգեբանությունը գիտելիքի ոլորտ է, որի աղբյուրներն են տարբեր հումանիտար գիտությունները, այդ թվում՝ էթնոլոգիան և հոգեբանությունը: Նրա՝ որպես միջգիտակարգային գիտության կարգավիճակը բխում է հենց «էթնիկ հոգեբանություն» տերմինի ստուգաբանությունից: Ուստի էթնիկ հոգեբանության առարկայի սահմանումը պահանջում է այդ գիտությունների կողմից լուծվող խնդիրների վերլուծություն՝ հաշվի առնելով դրանց փոխազդեցության գործոնը: Ազգաբանները, ուսումնասիրելով էթնիկ խմբերի ծագման և զարգացման խնդիրը, նշում են, որ ցանկացած համայնք, որը զարգանում է որոշակի տարածքում, միմյանց հետ իրական սոցիալ-տնտեսական կապերի մեջ գտնվող մարդկանց միջև, խոսում են փոխհասկանալի լեզվով և պահպանում են իրենց կյանքի ուղին. կարող է հանդես գալ որպես էթնիկական հայտնի մշակութային առանձնահատկություն և ինքնագիտակցություն՝ որպես առանձին անկախ խումբ:

Էթնոհոգեբանական հետազոտության ծրագիրը պետք է պարունակի կոնկրետ էթնոհոգեբանական երևույթի կամ դրանց համակցման մեթոդական մոտեցումների և մեթոդաբանական տեխնիկայի համապարփակ տեսական հիմնավորում: Բարձր մակարդակով դրա իրականացման բանալին կարող է լինել միայն էթնոհոգեբանական հետազոտությունների ծրագիրը, որը մտածված է իր բոլոր բաղադրիչներով: Պատահական չէ, որ ծրագիրը կոչվում է ռազմավարական հետազոտական փաստաթուղթ:

Օգտագործված գրականություն

1. Андреева, Г. М. Социальная психология. “Аспект Пресс”. Москва, 1980. 540 с.
2. Здравомыслов А. Г. Этнополитические процессы и динамика национального самосознания россиян. Социологические исследования. 1996. № 12.
3. Карлов В. В. Этнокультурные процессы новейшего времени. Москва, РАН, 1993. 219 с.
4. Кон И. С. Социология личности. “Рипол Классик”, Москва, 1967. 388 с.
5. Королев, С. И. Вопросы этнопсихологии в работах зарубежных авторов. Москва, 1970. 342 с.
6. Кочетков В. В. Психология межкультурных различий. Саратов, 1998. 452с.
7. Павленко В. Н. Факторы этнопсихогенеза. Харьков, 1993. 243.